

Karácsony Sándor: A magyar demokrácia Exodus Kiadó, Budapest 1945.

1. Író és műve

Bevallom, nehezen tudnám megnevezni a könyv műfaját, és ebbe nemcsak saját tájékozottságom hiányos volta, hanem a kötet némi inkoherenciája is belejátszik. A magyar demokrácia történelmünk egyik mélypontján, az újabb háborúvesztés és zuhanás után jelent meg, és a bizakodás adta meg az alaphangját. Nem azt a kérdést teszi föl, hogy a magyarság túléli-e az összeomlást (túlélte), hanem hogy mi a teendő egy ilyen szörnyűséges tragédia után. Már az előszóban - amelyet Veres Péternek ajánl - kifejti a demokrácia sarkalatos tételeit, mintegy ízelítőt adva páratlan elfogulatlanságából, széles látóköréből, mélyen szántó, filozofikus érvelési módjából és az érdeklődést felcsigázó vitamódszeréből. Ennek alapján talán vitairatnak vagy esszékötetnek nevezhetnénk. Az írásokat a főtéma köti össze, de oly lazán, hogy egyes részletei inkább kitérőnek tekinthetők (Nem ballag már a vén diák, Madisz népi est, Magyar-Szovjet Művelődési Társaság, Új magyar szellemi front, írásbeli érettségi, Szóbeli érettségi, Új egyetem felé, Demokrácia és cserkészzet, Keresztelés, Konfirmáció stb.). A szerző azonban – az olvasás és megértés elősegítésére – négy főfejezetbe foglalja a könyv tartalmát: I. Demokrácia és kultúra II. Demokrácia és pedagógia III. Demokrácia és egyetem IV. Demokrácia és egyház. Ezek közül szerintem a Demokrácia és pedagógia a legegységesebb, ez adja az egész problémakör magvát.

Karácsony Sándor a két világháború közötti évtizedek egyik legmarkánsabb egyénisége. Tekintélye megkérdőjelezhetetlen, pedagógiai és filozófiai eszméi magával ragadóak, politikai nézetei konfrontálódnak a németbarát politikai orientációval, keményen bírálja a Horthy-rendszer népoktatási, közoktatási kasztrendszerét. Szóban és írásban nagyhatású közéleti személyiség.

2. Az író és a korszellem

Karácsony Sándor könyvének keletkezési ideje nem mellékes körülmény értékeinek kritikai feltárásában. A háború borzalmai után természetes, hogy számbaveszi a múlt bűneit, tévelygéseit, amelyek a tragédiához vezettek. Tollát azonban nem aktuálpolitikai, hanem morális meggyőződés vezeti. Nem történelmi áttekintést ad tehát, nem veszi elő a „mi lett volna, ha” érvrendszerét. Jobban érdekli, hogy mi folyik a jelenben, milyen erkölcsi fogódzók mutatkoznak a kilábaláshoz. Feltűnő azonban, hogy még egy ilyen széles látókörű, nagyműveltségű ember, valóságos modernkori polihisztor (teológus, filozófus, nyelvész, író), akitől egyáltalán nem idegen a realitásérzék, mennyire nem látja a közeljövő végzetes elfajulását, a demokrácia megcsúfolását, a hatalmi érdek felülkerekedését a ráción, a humánumon. Még csak sejtelve sincs arról, hogy szavai hamarosan elvesznek a demagógia, az osztálygyűlölet zsivajában, s csak később, saját élményei alapján vonja le a súlyos következtetést: nincs szabadság, nincs belátás, testvériség, egyenlőség, kultúrált közbeszéd, csak tébolyult propagandabeszéd és bosszúvágy - legalábbis a politikai osztály körein belül. Igaz, ebben nincs egyedül. Karácsony Sándor a reményt hordozza szívében, a hitet, hogy a jó legyőzi a rosszat, nem szabad belemerülni a tétlen reménytelenségbe. Még nem tudja, hogy megnyilatkozása pusztába kiáltó szó a hatalom számára. Hamarosan félreállítják, egyetemi katedrájától megfosztják (1951), s nemsokára elragadja a halál (1952). Félreállításának indoklása: fideista, irracionalista, voluntarista, egzisztencialista (magyar irodalmi lexikon, Akadémiai Kiadó, 1963). Ehhez nem kell kommentár.

3. Időszerűség

Mivel azonban tudós ember, mélyreható elemzését adja a nevelés és a demokrácia viszonyának. Miután kijelenti, hogy nálunk még nincs demokrácia, megejtő egyszerűséggel vezeti be az olvasót a demokrácia, a szabadság, a diktatúra, a fegyelem, az autonómia fogalmának értelmezésébe. Nehéz volna ellentmondani neki, amikor kimondja - pedig ez

paradoxonnak látszik -, hogy „a szabad embernek nem az szabad, amit akar, hanem szabad neki, nem pedig muszáj az... ami szabad. A Jó" szabad neki, nem amit akar."

Kijelenti továbbá - a tanár és a diák feltétel nélküli autonómiájára utalva, hogy „a tanár és a diák között, igenis, alárendeltségi viszony van: a diák alája van rendelve a tanárjának"; és „nem velünk egyenrangú fél a gyermek, hanem velünk egyenjogú fél".

A mai pedagógus némi megkönnyebbüléssel olvassa ezeket a sorokat. A világos gondolatok rendet visznek a világba, erőt adnak hivatásunk gyakorlásának.

Ugyancsak izgalmas és időszerű mindaz, amit a szerző az iskolai fegyelmezésről ír, mert - mint mondja - az egyetlen igazi fegyelem a munka fegyelme: a munkának olyannak kell lenni, hogy lekösse a gyereket. Különös gondossággal kell bánni azokkal, akiket nem lehet lekötni, mert „zabolátlanok, fékezhetetlenek, nem a többi gyerekek közé valók" (ezek olvasása közben jól szórakozunk azokon a példákon, amelyeket a szerző saját nevelési gyakorlatából idéz föl).

És itt van a kutya elásva. Ha vannak olyanok, akik nem tudnak beilleszkedni az iskola rendjébe, akik tehát nem a többiek közé valók, azokkal mit kezdünk? Karácsony Sándor szembenéz ezzel a helyzettel is. Igen, az iskola felelős a gyermekért; eletesse kell tenni az iskolát. A demokrácia a nevelőket nehéz helyzetbe hozza – írja – hiszen a kívülről jövő... fegyelmezési módokat és eszközöket határozottan – s tegyük hozzá, helyesen és jogosan tiltja. Ugyanakkor azonban nem gondoskodhatott egyelőre még arról, hogy az iskolai növendékek közül eltávolítsa, s nekik megfelelőbb helyekre összegyűjtve nevelje tovább a nehezen nevelhető gyerekeket, hiszen azok nem valók a rendes mindennapi iskolába". (Ilyennek tartja a szerző az abnormis, az ideges, a túlkoros, túlsúfolt osztályokba járó gyerekeket vagy fejlődési zavarral küzdőket). A lényeg az, hogy Karácsony Sándor nem veti el magát az elkülönítést, sőt különös ellentmondásba keveredik, amikor azt mondja: igenis kezébe lehet adni a tanítónak a nádpálcát, de neki nem szabad használnia. „Nem üt, szabad neki nem ütnie".

A szegregáció a mai iskola egyik legsúlyosabb veszélye. Karácsony Sándor előre látta, hogy lesz olyan idő, amikor minden gyermeket kötelezik a tanulásra, csak ezt nem minden család fogadja el, elszabotálja, végső esetben nincs is abban a helyzetben, hogy a gyereket iskoláztassa.

Érdeklődőknek ajánlom a hejőkeresztúri „csodaiskola" nevelési metódust, a Komplex instrukciós programot (KIP). Ezt eredetileg a San Franciscó-i Stanford Egyetemen dolgozták ki, s állítólag igen jól működik.

Azért voltam bátor egy látszólag nem egészen ide tartozó információt befejezésül ajánlani, mert Karácsony Sándort minden bizonnyal érdekelné.

Nyirkos Tibor
hozzászólása